

MER UTBREDT AKSEPT FOR FENGSELSSTRAFF I DEN NORSKE BEFOLKNINGEN

AV FØRSTEAMANUENSIS LEIF PETTER OLAUSSEN

*Data from the Norwegian samples of the International Crime Victims Survey (ICVS) for 1989 and 2004 show that a majority of Norwegians do not recommend imprisonment for a thief who steals a TV. The data do, however, indicate that sentences to imprisonment were more acceptable to Norwegians in 2004 than in 1989. In both years, the proportion of different demographic groups (based on age, sex, education) recommending imprisonment was fairly equal, thus suggesting only minor differences in penal attitudes across sub-populations. However, women with high or medium education seem to be less punitive than men with equal education. In accordance with many other studies, this study finds no correlation between punitive attitudes and victimization for burglary or other serious thefts, and no correlation between punitive attitudes and assumed probability of house burglary coming year. It is argued that the lack of correlation only rejects a supposed connection between direct victimization and penal attitudes, but does not exclude that both direct and indirect exposure to crime may lead to more punitive attitudes. One explanation for the absence of a difference in penal attitudes between victims and non-victims may be that frequent indirect exposure to crime through the media has the same effect as direct exposure. The change in penal attitude towards imprisonment does not seem to be restricted to one or a few subgroups in the population, but is most pronounced for regions outside the most highly urbanized part of Norway and among younger people. Several possible explanations for this change are discussed: Higher exposure to crime, especially through the media; more incidences of dramatic and serious crimes where guns are used; media discussions of proposals for more severe punishments; and the parliament's passing of several laws to that effect during the 1990s. Finally, connections between "immigrants" and serious crime in the media's coverage of crime may also have influenced the attitudinal change which has taken place.**

* Title in English: *Increasing Acceptance of the Prison Sentence among Norwegians*. Original in Norwegian.

1. Innledning

Strafferettslig tenking synes å bygge på at straff som oppfattes som legitim, har et sosiokulturelt, normativt fundament som deles av mange. Derfor blir straffutmålinger tidvis begrunnet med henvisning til en allmenn rettsbevissthet, som straffen må være i overensstemmelse med, for å være "riktig". Dersom oppfatninger av straff er knyttet til kulturbundne standarder med bred oppslutning, skulle det være relativt liten uenighet blant folk om hva som er passende straff i konkrete saker, særlig i en så vidt homogen kultur som den norske. I tillegg forutsetter dommeres henvisninger til en allmenn rettsbevissthet at det er samsvar mellom denne og den som råder i domstolene. Det siste vil ikke bli undersøkt her. Derimot er et av formålene å belyse hvor vidt det er homogene eller sterkt ulike oppfatninger om straff blant folk. Et annet mål er å undersøke om folks holdninger til straff er endret også i Norge i de senere år, slik tilfellet er i mange andre land vi pleier å sammenligne oss med. Hvis det er holdepunkter for endringer, vil jeg forsøke å undersøke om disse synes å henge sammen med endringer i folks utsatthet for kriminalitet. Hvis så ikke er tilfelle, vil andre mulige forklaringer bli drøftet.

2. Datagrunnlaget

I 1989 ble det for første gang gjennomført like intervjuundersøkelser blant tilfeldig utvalgte personer 16 år og eldre, i en rekke land, først og fremst for å undersøke folks utsatthet for ti former for kriminalitet. Undersøkelsene er kjent som International Crime Victims Survey (ICVS), som nå er gjennomført for femte gang i mange europeiske land. Norge deltok i 1989, men verken i 1992, 1996 eller i 2000. Undertegnede initierte den norske deltakelsen i 2004, og denne datainnsamlingen ble i sin helhet finansiert av Justisdepartementet. Til sammen ble 3996 tilfeldig valgte innbyggere i Norge intervjuet fra 19. oktober til 24. november 2004 av Norstat. Data for 1989 som blir brukt i dette arbeidet, er lastet ned fra nettstedet¹ til United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute.

Både i 1989 og 2004 ble alle data samlet over telefon ved datamaskinassisterte intervjuer. I 1989 ble de som ble intervjuet, ringt tilfeldig fra landsdekkende offentlige registre over folk som hadde linjetilknyttet, eller fast telefon. Dette ble også gjort i 2004, men nå var mobiltelefon så vanlig at også de ble inkludert, ved datamaskingenererte, tilfeldige telefonnummer. Totalt antall intervjuer i hvert fylke tilsvarende fylkets andel av befolkningen, og i 2004 er det omtrent 30 % intervjuer over mobiltelefon i hvert fylke. I 2004 hadde omkring én prosent av befolkningen verken fast telefon eller mobiltelefon. Det er så få at de ikke skaper representativitetsproblemer ved bruk av telefonintervjuer.

Det største problemet i forhold til sikkerhet for at de intervjuede er representative for hele befolkningen i samme alder, er at mange avslår å bli intervjuet. I 1989 var det i følge van Dijk og Mayhew (1992 s. 73) totalt 2230 oppringinger,

men bare 1424 var relevante² for undersøkelsen. De 1009 personene som ble intervjuet utgjorde 45 % av alle oppringingene og 71 % av relevante oppringinger. I 29 % av relevante oppringinger ble intervju avslått. I 2004 var det langt flere, 67 %, som avsto og bare 33 % av de som besvarte telefonen etter gjentatte oppringinger, som var villige til å delta. Andelene er omtrent like store for mobil- og fast telefon. Norstat opplyser at deltakelsesprosenten i 2004 er nokså vanlig for omfattende intervjuundersøkelser over telefon, og at de ikke har grunn til å tro at bortfallet leder til systematiske skjevheter mellom de intervjuede og den voksne befolkningen i landet. Jeg har ingen konkrete holdepunkter for å mene noe annet, og har vanskelig for å tenke meg gode grunner til at bortfallet har en systematikk som gjør at resultatet ikke er dekkende for befolkningen.

Det er etter mitt syn umulig å fastslå om prosent deltakelse for de to undersøkelsene, 71 % i 1989 og 33 % i 2004, er sammenlignbare størrelser. Personlig tviler jeg på det fordi sammenlignbare svarprosent forutsetter eksakt samme registrering begge år av ulike telefonoppringinger: Noen telefoner som blir ringt til, skal ekskluderes fra prosentbasis, relevante telefonoppringinger, fordi telefonen ikke tilhører en husstand (men bedrift, organisasjon etc.), fordi telefonen besvares (ved gjentatte oppringinger) av telefonsvarer eller telefaksmaskin, eller blir ikke besvart. Om telefonen blir besvart, er den personen som skal velges ut innen husstanden (den over 15 år som sist hadde fødselsdag) i noen tilfeller ikke til stede, men må ringes til på et annet tidspunkt, eller han/hun avslår å bli intervjuet. Måten slike oppringinger registreres på, har selvsagt betydning for hvilken svarprosent man får, og hvor rimelig og relevant det er å sammenligne svarprosent mellom undersøkelser foretatt på ulike tidspunkter eller i forskjellige land. Den meget store variasjonen i svarprosent i ICVS-undersøkelsene i 1989 mellom de landene som deltok, fra 33 % i Spania til 86 % i Finland, illustrerer temmelig sikkert at prosentbasis (brutto telefonsamtaler eller relevante samtaler) ble telt opp på ganske forskjellig vis i ulike land. I senere undersøkelser er det større homogenitet i svarprosent³ mellom landene enn det var i 1989. Det avspeiler neppe (bare) endringer i folks atferd når telefonen ringer, men større homogenitet (i innstillinger av default-verdier) i datamaskinbaserte opptellingsrutiner og i opplæring av intervjuerne hos markedsbyråene som ringer og intervjuer.

Sterk utbredelse av mobiltelefoner i 2004, men ikke i 1989, gjør at folks telefoniske tilgjengelighet var forskjellig de to årene. Det kan kanskje lede til systematiske forskjeller mellom utvalgene, men det forhold at mobiltelefon var så allment utbredt i 2004, taler imot at dette skulle spille noen stor rolle. Siden det framgår av 2004-materialet hvilken telefontype som er brukt under intervjuet, har jeg undersøkt⁴ om personer i samme alder har like forslag til straff enten de er intervjuet over fast- eller over mobiltelefon. Det er ikke funnet noen signifikante forskjeller ($p=0.05$).

Det kan selvsagt ikke utelukkes at det finnes systematiske skjevheter mellom datasettene som denne undersøkelsen bygger på, slik at konklusjoner som trekkes blir gale. Jeg har imidlertid vanskelig for å tenke meg gode grunner for at dette skulle være tilfelle, og velger å bruke datasettene. Både materialet for 1989 og 2004 er kontrollert mot befolkningstall⁵ for 1989 og 2003, fordelt på kjønn, alder og landsdeler. De utvalgene som har blitt intervjuet, avviker ikke vesentlig fra befolkningssammensetningen, men for å justere materialene for mindre skjevheter i forhold til befolkningssammensetningen, har jeg lagt inn 32-delte vektorer⁶ som er brukt i alle analyser som blir presentert i det følgende.

3. Kan oppfatninger av straff måles?

Et siktemål med mange undersøkelser av folks meninger om straff for lovbrudd har vært å undersøke om det er samsvar mellom meningene og den straffutmåling som blir praktisert. Det er tre hovedgrunner til at denne undersøkelsen *ikke* har en slik målsetting.

For det første har spørsmålet om straff for lite konkretiserende informasjon⁷ om lovbruddet og omstendigheter rundt det, og for det andre gir ikke korte telefonintervjuer anledning til diskusjon og grundig omtanke, slik situasjonen vil være i en domstol. For det tredje er intervjukonteksten så forskjellig fra forpliktende samhandling der straff blir drøftet og dom blir avsagt, at intervjuundersøkelser neppe vil kunne brukes som "fasit" eller instrument for å undersøke om det straffeni vået som blir praktisert, er i overensstemmelse med folks oppfatninger.

Mitt mål er mer begrenset: å undersøke om folks oppfatninger er så samstemte at det er rimelig å snakke om en noenlunde felles rettsbevissthet, eller om oppfatningene er så delte at dette virker lite troverdig. Før jeg går nærmere inn på mine tanker om hva denne undersøkelsen kan belyse, må spørsmålet om straff presenteres. Etter mange spørsmål om den intervjues husstand eller den intervjuede selv hadde vært utsatt for ulike former for kriminalitet, ble følgende spørsmål stilt:

"Folk har forskjellige meninger om hvilken straff lovbrøytene skal få. Ta for eksempel en sak der en 21 år gammel mann blir funnet skyldig i innbrudd for andre gang. Denne gangen har han tatt en farge-TV. Hvilke av følgende straffer synes du er riktig i en slik sak?"

De intervjuede kunne velge mellom bot, fengselsstraff, samfunnsstraff/-tjeneste, betinget dom eller annen dom, samt "vet ikke". Det var bare mulig å velge ett av alternativene, og de som valgte fengselsstraff, fikk følgende tilleggsspørsmål uten at noen svaralternativer ble lest opp:

"Hvor lenge synes du han burde sitte i fengsel?"

Selv om de svarene som folk har gitt på disse spørsmålene, ikke er så grundig gjennomtenkte forslag til straff at svarene kan brukes til å vurdere om de er over ens med det straffnivået som blir praktisert i Norge for slike saker, er de meningsytringer om straff. De vil være uttrykk for den eller de standarder for straff som har oppslutning i befolkningen. Slike standarder vil være felles for mange (være intersubjektivt "gyldige") fordi oppfatninger om straff dannes og preges i sosiale fellesskap, i samtaler og diskusjon, der meningsytringer finner sted, også i hverdagslivet utenom strafferettssystemet. Ved deltakelse i svært mange slike samtaler og diskusjoner gjennom et par tiår har jeg festet meg ved at både presisjonsnivå og språkbruk i slike samtaler som regel er ganske forskjellig fra den strafferettslige. I diskusjoner om hva som kan være rimelig eller passende straff for en straffbar handling, forekommer det nesten aldri at noen gir seg inn på å spesifisere omstendigheter ved handlingen eller den som har utført den, med mindre en eller flere av samtalepartnerne har spesialkunnskaper i et strafferettslig emne. Grove betegnelser som butikktveri, biltyveri, bankran osv. er spesifisering nok til at de som snakker sammen, har en intuitiv opplevelse av å snakke om "den samme" handlingen, og konkretiseringene som er benyttet i spørsmålet om straff i ICVS-undersøkelsene ("innbrudd", "farge-TV", "21 år gammel mann", "skyldig i innbrudd for andre gang"), er etter min oppfatning tilstrekkelige til at samtalepartnere i en hverdagslig kontekst ville opplevd å snakke om "samme handling", dersom samtalen hadde dreid seg om straff. Svarene som de intervjuede gav på spørsmålet om straff, anser jeg som en mening de ville gitt uttrykk for i en hverdagslig kontekst.

Det straffnivået som blir institusjonalisert kan ikke antas å være frikoblet i forhold til folks hverdaglige oppfatninger. Meninger om straff som kommer til uttrykk i uformelle, uforpliktende hverdagslige sammenhenger, vil både danne "påtrykk" og "klangbunn" for sentrale sider ved kriminalpolitikken, og den sistnevnte virker tilsvarende på oppfatninger folk har. Folks oppfatninger blir i noen grad kjent for sentrale kriminalpolitiske aktører, både for folkevalgte politikere og andre, ved at meninger på et hverdagslig presisjonsnivå spilles inn i prosesser der kriminalpolitiske forslag og vedtak blir formet. For det andre danner slike meninger grunnlag for vurderinger av og samtaler om straffereaksjoner som domstolene ilegger, i den grad folk blir kjent med dem og engasjeres til diskusjon. Gjennom slike prosesser, som ofte formidles (mer eller mindre godt eller "vridt") av ulike medier og organisasjoner, dannes argumentative standarder for utforming og gjennomføring av strafferettspolitikken, og dersom den er i overensstemmelse med folks oppfatninger, vil den bli sett som legitim. På *indirekte* vis både vil og bør det være sammenheng mellom uformelle hverdagslige oppfatninger av straff og den straff som besluttet av aktører i de institusjonaliserte systemene. Undersøkelser

av hvor vidt det er sammenheng mellom folks oppslutning om fengselsstraff i forskjellige land slik dette måles i ICVS-undersøkelsene, og fangebefolkningens størrelse i de samme landene, viser at det er en positiv sammenheng. Besserer (2002). I land der folks oppslutning om fengselsstraff i er liten, er fangebefolkningen som regel lavere enn i land der folks oppslutning er høy.

Et annet viktig funn i ICVS-undersøkelsene er at det er en ganske stabil rangorden mellom land når det gjelder folks oppslutning om bruk av fengselsstraff, se van Kesteren m.fl. (2000, s. 88). Etter min oppfatning er denne stabiliteten først og fremst utslag av at tallrike hverdagslige diskusjoner mellom folk over tid har utviklet kulturbundne "standarder" for hva som er "rimelig" straff i forskjellige sammenhenger, selv om diskusjonene er influert av TV og andre mediers formidling av kriminalitet og kriminalpolitiske diskusjoner og vedtak. De to funnene indikerer at spørsmålet om straff i ICVS-undersøkelsene, selv om det er enkelt, fanger opp viktige aspekter ved meninger og prosesser som er knyttet til kulturelle standarder som betinger straffenivået som blir praktisert i forskjellige land. I det siste tiåret har nettoeffekten blitt at stadig flere, særlig i land i den engelske kulturkrets, mener at TV-tyven bør få fengselsstraff, jfr. tabell 1. Tilsvarende trend gjelder for Nederland og Sverige, mens det ikke er noen endringer i Frankrike og Finland. I Belgia, Polen og noen land i øst- og sentral-Europa⁸ har trenden vært motsatt, mot mindre oppslutning om fengsel.

Tabell 1: Prosentandel som mener at TV-tyven bør få fengselsstraff. (ICVS-data).

	1989	1992	1996	2000	2004
Norge	13,8				29,6
Sverige		26,2	22,1	30,7	
Finland	15,0	13,9	17,5	18,8	
Danmark				19,5	
Belgia	25,5	18,7		20,5	
Frankrike	12,8		10,7	11,9	
Polen		31,3	16,5	21,1	
Nederland	25,6	25,9	31,2	37,4	
England og Wales	38,2	37,3	49,0	51,0	
Nord Irland	45,4		48,7	53,9	
Skottland	39,0		48,4	52,3	
Canada	32,4	38,9	43,3	44,6	
Australia	35,6	34,0		37,4	
USA	52,7		56,2	55,9	

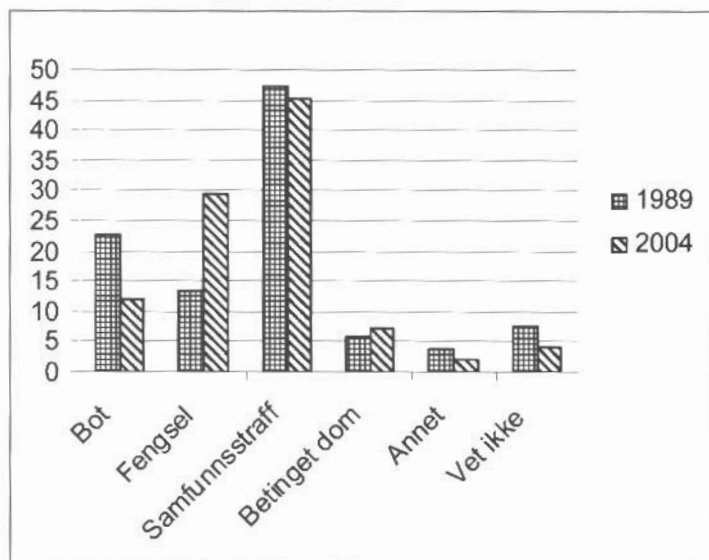
Kilde: Van Kesteren, m. fl. (2000), Appendix 4, table 27, p. 218-219.

4. Økende aksept for å bruke fengselsstraff

Sammenlignet med folk i andre europeiske land der den samme undersøkelsen har vært gjennomført, var det en liten andel i Norge som foreslo fengselsstraff i 1989, jfr. tabell 1.

I ICVS-undersøkelsene i 1989 og 1992 var det i følge van Dijk og Mayhew (1992, table 6 s. 61) bare i Vest-Tyskland, Sveit, Frankrike, Finland og Norge at 15 % eller færre foreslo fengselsstraff. I de øvrige 13 landene var andelen til dels vesentlig høyere enn i Norge. Mayhew og van Kesteren (2002, s. 74-76) analyserte data fra tilsvarende undersøkelser i 1996 og 2000 for en lang rekke land og fant at andelen som foreslo fengselsstraff, hadde økt fra 1989-1992 for alle europeiske land bortsett fra Belgia og Frankrike. De mest markerte endringene var i Canada, Storbritannia og Nederland. I Sverige økte andelen som foreslo fengselsstraff, fra 26 % i 1992 til 31 % i 2000.

Diagram 1: Forslag til straff for TV-tyven i 1989 og 2004. Prosent.

At 30 % foreslo fengsel i den norske undersøkelsen i 2004 er høyere enn i Danmark i 2000, men på linje med den svenske befolkningen i 2000, og økende aksept for fengsel er altså felles for folk i svært mange land. Diagram 1 viser hvor mange prosent av de intervjuede i 1989 og i 2004 som foreslo ulike former for straff for den 21 år gamle mannen som stjal en farge-TV ved å begå innbrudd. Det er ganske få som svarer at de ikke vet hvilken straff som er passende, 8 % i 1989 og 4 % 2004. Dette betyr nok at spørsmålet om straff engasjerte de som ble intervjuet, at folk finner

det rimelig at mannen bør få en straff, og at de også har en oppfatning av hvilken straff han bør få. Det framgår av diagrammet at samfunnsstraff/-tjeneste var det alternativet som fikk flest forslag både i 1989 og i 2004, av henholdsvis 47 % og 45 % av de intervjuede. I 1989 foreslo 23 % bot, mens den tilsvarende andelen i 2004 var omtrent halvert, og mens 13 % foreslo fengselsstraff i 1989, ble denne straffen foreslått av mer enn dobbelt så mange i 2004, 30 %. Andelen som foreslo betinget dom, var 6 % i 1989 og 7 % i 2004. Samlet sett er det klart at folks forslag til straff var strengere i 2004 enn i 1989, markert ved at færre vil gi bot i 2004 og klart flere vil gi fengselsstraff. Eller sagt på en annen måte: Prosentandelen som ville gi mannen annen straff enn fengsel, sank fra 79 % i 1989 til 66 % i 2004. Det store flertall av de som foreslo fengselsstraff, foretrakk noen måneder både i 1989 og 2004, og det er ikke signifikant forskjell i fengselsstraffens lengde de to årene.

En grunn til at så få synes at TV-tyven bør få betinget dom, kan skyldes at mange er ukjent med hva denne reaksjonen egentlig består i. Det kan imidlertid også skyldes at reaksjonen har svak legitimitet blant folk fordi den verken er en reaksjon som medfører at den dømte skal yte noe positivt som gjenytelse for det gale som er gjort, eller medfører iverksettelse av en forståelig straff. Mange som kjenner dette straffalternativet, legger kanskje også til grunn at brudd på vilkår som ofte settes for den betingede straffen, bare får konsekvenser dersom et nytt lovbrudd blir oppklart. Denne sannsynligheten er ofte ikke veldig høy. For de som synes at straff eller gjenytelse er viktig, blir betinget fengsel kanskje mer eller mindre jevn godt med ingen reaksjon, særlig overfor en som har begått tyveri tidligere.

I et samfunn der penger har stor betydning kan det virke overraskende at forholdsvis få foreslår bot som straff. Dette kan imidlertid skyldes at denne formen for straff fremstår som mindre "demokratisk" fordi bot kan virke mer fordelaktig for de som har mye penger, enn for de som har lite. Mannen som stjal farge-TV'en, kan ha blitt oppfattet som en person som ikke har penger selv til å betale en bot som "svir", og derfor passer ikke bot for ham. En bot som kanskje ville bli betalt av sosialhjelp eller trygdeytelser, har trolig svak legitimitet i manges øyne. At bot foreslås av langt færre i 2004 enn i 1989 samsvarer ikke med at prosentandelen som får bot for forbrytelser har økt meget sterkt gjennom 1990-tallet.

Trolig skyldes den dominerende oppslutningen om samfunnsstraff/-tjeneste og fengsel, delvis at bot og betinget dom har svakere legitimitet som straff. Fengsel og samfunnsstraff fremstår som "demokratiske" i den forstand at alle, både rike og fattige, kan fratas tid og rett til å bestemme over eget liv i et avgrenset tidsrom. Dessuten kan disse reaksjonenes strenghet reguleres ganske fingeradert og "objektivt", slik at viktige rettferdighetshensyn kan ivaretas. Når det bare er et mindretall som synes at fengselsstraff er mest passende i dette tilfellet, skyldes det vel at dette straffalternativet framstår for mange som en straffereaksjon som

er så vidt streng, at den må reserveres for bruk i andre og mer alvorlige saker enn TV-tyveriet. Dessuten tror vel heller ikke så mange at fengselsstraff vil føre til at en innbruddstyv vil slutte å begå tyverier, om han settes i fengsel en tid. For mange framstår kanskje fengselsstraffen også som en kostbar, lite meningsfull og lite relevant reaksjon. Samfunnet påføres utgifter når noen må sone fengselsstraff, men likevel gir soningen den dømte svært små muligheter både til å utføre en positiv gjentelse for det gale som er gjort, og for å endre sin egen fremtidige atferd.

Tabell 2: Prosentandel som mente at TV-tyven skulle få fengselsstraff i 1989 og i 2004. Veide tall.

	1989	2004
Alle:	13,2	29,6
Kjønn:		
Kvinner	11,0	26,2
Menn	15,4	33,0
Alder:		
16-24 år	14,6	41,9
25-29 år	11,8	32,6
40-59 år	10,4	23,7
60 år og >	16,4	27,5
Utdanning (24 år og eldre):		
Lav	16,9	30,0
Middels	12,1	31,0
Høy	10,8	22,5
Landsdel:		
Oslo	21,0	24,5
Resten, Østlandet	16,1	31,1
Sør- og Vestlandet	9,9	30,1
Tr.lag og Nord-Norge	8,0	28,7

Samtlige åtte Cramers V for tabellen er mellom 0,036 og 0,185.

Både i 1989 og i 2004 er det flere menn enn kvinner som mener at TV-tyven burde få fengselsstraff, jfr. tabell 2, og samtidig har både kvinner og menn blitt mer tilbøyelige til å foreslå fengsel. Andelen kvinner som mener at TV-tyven bør få fengsel, har økt fra 11 % i 1989 til 26 % i 2004, med 15 prosentpoeng. Tilsvarende har andelen blant menn økt med 17 prosentpoeng, fra 15 % til 33 %. At færre blant kvinner enn blant menn foreslår fengsel, er imidlertid ikke gjennomgående i alle grupper⁹. Blant de yngste, i aldersgruppen 16-24 år, er det "likestilling"

mellom kvinner og menn, både i 1989 og i 2004. Når de som er over 24 år deles i tre grupper etter utdanningsnivå, kommer det fram at det ikke er noen forskjell mellom kvinner og menn i andeler som foreslår fengselsstraff blant de som har lav utdanning, verken i 1989 eller i 2004. Også blant dem råder det en slags "likestilling". Det er blant de som har middels eller høy utdanning at færre kvinner enn menn foreslår fengselsstraff, og dette gjelder både 1989 og 2004. Kvinnenes tilbøyelighet til å foreslå mildere straff enn menn er altså dels betinget av alder, og dels av utdanning.

Økende tendens fra 1989 til 2004 til å foreslå fengselsstraff gjør seg gjeldende i samtlige aldersgrupper, klart sterkest blant de yngste. I aldersgruppen 16-24 år steg andelen som foreslo fengsel fra 15 % i 1989 til 42 % i 2004, med 27 prosentpoeng, mens den steg med 12 prosentpoeng i aldersgruppen 60 år og mer. Økningen blant de eldste skyldes utelukkende at flere i denne gruppen hadde et avklart syn på straff i 2004, ved at en stor gruppe som svarte "vet ikke" i 1989, foreslo fengsel i 2004. Mens det i 1989 var høyest prosentandel forslag om fengsel blant de som er 60 år og eldre, er det i 2004 flest blant de yngste som foreslår fengsel. Til tross for nevnte forskjeller mellom aldersgruppene i forslag til straff, viser lav verdi for korrelasjonsmålet Cramers V at straffeoppfatningene er svært like på tvers av aldersgrupper.

Som allerede nevnt, har folks utdanningsnivå betydning for hvilken straff som blir foreslått.

Begge år er andelen fengselsstraff lavest blant de som har høy utdanning, jfr. tabell 2. Det må imidlertid føyes til at dette bare gjelder for kvinner¹⁰ som er over 24 år. Blant menn over 24 år er det ikke signifikant færre blant de med høy utdanning som foreslår fengsel, enn blant de med lav eller middels utdanning. I 2004 er det klart flere enn i 1989 i alle utdanningsgrupper som ville gi fengselsstraff, men økningen er noe mindre blant de med høy utdanning. Blant de med lav utdanning var det klart færre i 2004 enn i 1989 som svarte "vet ikke", og reduksjonen tilsvarte økningen i andel som ville gi fengselsstraff i denne gruppen.

I 1989 foreslo 21 % av folk bosatt i Oslo fengselsstraff, mens dette ble foreslått av 8 % av bosatte i Trøndelag og Nord-Norge og 10 % på Sør- og Vestlandet. Oslo-folk fremstår i 1989 som noe strengere enn folk i andre deler av landet. I 2004 er det høyere andeler som foreslår fengselsstraff enn i 1989 i alle deler av landet, bortsett fra Oslo der endringen ikke er statistisk signifikant ($p=0.05$). Det er størst økning i Trøndelag/Nord-Norge og på Sør- og Vestlandet. I 2004 er forskjellene mellom landsdeler i folks forslag til straff mindre enn i 1989, og Oslo-folk fremstår ikke lenger som strengere enn folk i andre deler av landet. Den meget store økningen i andeler som foreslår fengselsstraff i to landsdeler, Trøndelag/Nord-Norge og på Sør- og Vestlandet, gjør det berettiget å spørre

om denne økningen kan skyldes skjevheter i ett eller begge datamaterialene. I så fall burde de komme til syne når materialene for de to landsdelene splittes i åtte grupper, fire aldersgrupper der det skilles mellom kvinner og menn. Når dette gjøres¹¹, er det nesten helt like prosentandeler fengselsstraff i alle undergrupper både i 1989 og i 2004, og kvinner er litt mildere enn menn begge år. Dessuten øker samtlige åtte andeler temmelig likt, og er vesentlig høyere i 2004 enn i 1989. Det finnes ingen avvik som tyder på "svikt" eller skjevheter i noen undergruppe i materialene. Jeg finner det svært lite sannsynlig at en stor andel personer som ville foreslått "streng" straff ble underrepresentert i samtlige åtte undergrupper i 1989, eller at en stor andel "snille" ble tilsvarende underrepresentert i 2004 i disse to landsdelene. Enda mindre sannsynlig er det at parallelle svikt i motsatt retning i alle åtte undergrupper skulle inntreffe. Jeg har også undersøkt om forskjellen mellom 1989 og 2004 for disse landsdelene kan skyldes at mobiltelefoner er inkludert i 2004. Det er imidlertid ikke forskjeller i andeler som foreslår fengsel blant de som ble intervjuet over mobiltelefon og over fast telefon. Jeg antar derfor at høyere aksept for fengselsstraff blant folk i disse to landsdelene, er uttrykk for en reell endring i oppfatninger blant folk. En mulig forklaring vil bli drøftet under pkt. 6.

At kvinner i gjennomsnitt er *litt* mildere enn menn, er i overensstemmelse med mange undersøkelser fra andre land. I en undersøkelse av ICVS-data for 1989 og 1992 for til sammen 14 europeiske land fant Kuhn (1993) det samme, både når data for alle land ble analysert under ett, og for hvert enkelt land. I analyser for enkeltland var imidlertid forskjellene ikke alltid statistisk signifikante. Besserer (2002) fant imidlertid svake, men statistisk signifikante forskjeller mellom kvinner og menn i data for hvert av de ni landene hun analyserte. Når det gjelder sammenhenger mellom alder og straffeoppfatninger, er funnene mer varierte. I enkelte undersøkelser i andre land har man funnet at den eldste delen av befolkningen er noe strengere enn de yngre, mens det er funnet at eldre er noe mildere enn yngre i andre undersøkelser¹². Kuhn (1993) fant ingen statistisk signifikante sammenhenger mellom alder og strenghet når data for begge kjønn ble analysert under ett. Når han gjorde separate analyser for kvinner og menn, fant han motsatte tendenser: Unge kvinner var strengere enn eldre kvinner, mens unge menn var mildere enn eldre menn. Mayhew og van Kesteren (2002 s. 81) fant at folk i alderen 16-40 år var strengest i industrialiserte land, i Asia og i Afrika, mens dette ikke var tilfelle for land i Øst- og Sentral-Europa og Latin-Amerika. For alle land unntatt USA fant Kuhn (1993) at de som hadde lengst utdanning var minst straffende, mens Besserer (2002) bare fant en slik sammenheng for fire av de ni landene hun analyserte. Den eneste tidligere norske undersøkelsen av folks holdninger til straff som jeg kjenner til,

er Mathiesen (1965). Han undersøkte folks oppfatninger om passende straff for ulike lovbrudd for en 20-åring som brøt loven for første gang. Han fant bare "en uhyre svak tendens for menn til å svare "fengsel, straff"¹³ oftere enn kvinner på de åpne spørsmål om innbrudd, bilbrukstyveri og ran." (s. 35), men ikke for andre lovbrudd. Og av de intervjuedes bakgrunnsfaktorer var det alder "som differensierer materialet klarest, skjønt forskjellene må stort sett karakteriseres som bemerkelsesverdig små." (s. 35). Når det gjaldt straff for innbrudd og tyveri av bil, fant også Mathiesen at personer med høy utdanning foreslo noe mildere straff. Hans indeks for sosial status viste ingen systematiske forskjeller mellom statusgruppene i forslag til straff for innbrudd eller biltyveri¹⁴. Et viktig funn i Mathiesens undersøkelse som var basert på ansikt-til-ansikt intervju med 2001 tilfeldige personer over 14 år, var altså at forslag til straff for lovbrudd som ligner det som blir brukt i ICVS-undersøkelsen, var nokså homogene blant folk. Dette preger også datamaterialene for 1989 og 2004, jfr. lave verdier for Cramers V i tabell 2. Stor grad av *likhet* blant folk i oppfatninger av straff er altså felles for de tre datamaterialene, til tross for ulikheter i intervjuform og spørsmål som ble brukt, og selv om det er over førti år mellom den eldste og den siste undersøkelsen. Dette reflekterer, tror jeg, at Norge i mange henseender er et kulturelt homogent samfunn, og nokså homogene oppfatninger blant folk reduserer faren for betydelige feil med hensyn til endringer fra 1989 som følge av at mange i 2004 avsto å bli intervjuet.

5. Eksponering for kriminalitet og forslag til straff

En mulig forklaring på at folk har noe ulike forslag til straff for TV-tyven kan være at den straff som blir foreslått, henger sammen med om folk har vært utsatt for kriminalitet, at de i ulik grad frykter for kriminalitet, eller at straffeforslaget er betinget av at folk har ulike erfaringer med politiet i forbindelse med anmeldelse av kriminalitet. Både Kuhn (1993), Balvig (2001), Meyhew og van Kesteren (2002) og Besserer (2002) har undersøkt hvor vidt slike forklaringer kan være holdbare. Et felles funn i disse undersøkelsene er at folks forslag til straff ikke, eller i meget liten grad, er betinget av hvor vidt de spurte (eller husstanden) har vært offer for kriminalitet. Folks følelse av trygghet (frykt for kriminalitet) synes heller ikke å bety særlig mye, og det samme gjelder folks grad av tilfredshet med politiet. Besserer (2002), som analyserte data for 9 land, fant ingen sammenheng mellom de intervjuedes samlede utsatthet for kriminalitet og deres holdning til straff. Derimot fant hun en positiv korrelasjon på 0.68 ($p < 0.05$) mellom prosentandelen i hvert land som foretrekker fengselsstraff og andelen av de intervjuede i samme land som har vært utsatt for boliginnbrudd, uten å forfølge dette videre. Siden ICVS-undersøkelsene tyder på at folks utsatt-

het for kriminalitet har *sunket* i flere europeiske land i siste del av 1990-tallet, se Lamond (2002) og Tonry (2005), kan det virke lite nærliggende å forklare tiltakende strenghet i folks valg av straffereaksjoner med at færre innen den samme befolkningen rapporterer å bli offer for kriminalitet.

Jeg har fulgt samme analyseopplegg for de norske data som i de nevnte undersøkelsene. Resultatet tilsvarer de andres funn¹⁵. Det er ikke slik at ofre for kriminalitet, verken for boliginnbrudd eller annen alvorlig tyverikriminalitet foreslår strengere straff enn de som ikke har vært offer for slikt. De som tror at de sannsynligvis vil oppleve boliginnbrudd det neste året, foreslår heller ikke strengere straff enn de som ikke tror dette. De samstemte funn i de undersøkelser som er gjort om dette, er ikke egnet til å underbygge en tro på at folks holdninger til straff er betinget av offererfaringer som egen husstand eller den intervjuede selv har hatt de siste fem årene. Og folks vurdering av risiko for boliginnbrudd ser heller ikke ut til å ha betydning for deres forslag om straff for TV-tyven. Men disse funnene er heller *ikke* egnet til å underbygge at eksponering for kriminalitet ikke har betydning for hvilken straff folk foreslår. Det siste skyldes at disse analysene som det er faglig "standard" å utføre, bygger på en *logisk* forutsetning som jeg ikke kjenner til at andre har tatt opp, og som etter min oppfatning er uholdbar. Logikken bak våre sammenligninger av ofre med ikke-ofre, for å se om ofrene foreslår strengere straff enn ikke-ofrene, har vi arvet fra biologiske og medisinske fag. Om botanikere vil teste virkningen av gjødsel, gir de gjødsel til noen planter, en såkalt eksperimentgruppe, mens andre planter som utgjør kontrollgruppen, ikke får. Så sammenlignes eksperiment- og kontrollgruppe, mht. en eller flere virkninger. Forutsatt at gjødsel ikke tilflytter kontrollgruppen, er dette logisk helt greit. Men hvis det siver gjødsel til plantene i kontrollgruppen, er eksperimentet selvsagt ødelagt.

I forhold til problemstillingen i dette avsnittet, er situasjonen etter min mening at vi *ikke* kan forhindre at ganske mange i kontrollgruppen, ikke-ofrene, har blitt eksponert for kriminalitet, fordi mye eksponering skjer *indirekte*. Ofrene, som utgjør eksperimentgruppen, er ikke tause som planter, men kommunikative vesener som forteller om det som har skjedd til familie, naboer, venner, sambygdinge, medier osv. Og kriminalitetserfaring er ikke som vaksine som en pasient ikke kan dele med noen i kontrollgruppen når injeksjonen er gjort, men kan alltid meddeles andre. Fordi mennesker er språkbrukende og argumenterende, er skillet mellom eksperiment- og kontrollgruppe som er logisk forutsatt i det faglige arvegods et vi bruker, uholdbart i vår sammenheng. Kommunikasjon "perforerer" skillet, med samme virkning som når gjødsel renner ukontrollert mellom planter i eksperiment- og kontrollgruppe. Tilsvarende bidrar formidling av masse kriminalitet og diskusjoner av straff i TV og andre medier til ytterligere gjennomhulling av et skille som er stilltiende forutsatt i analysene. Samtaler om kriminalitet og straff, bidrar også til perforering.

En analytisk tilnærming som ble benyttet av van Kesteren m.fl. (2000, s. 88-89), kan dessuten brukes som en ekstra sjekk av om boliginnbrudd eller forsøk på det, kan medføre at folk med direkte og forholdsvis ferske offererfaringer har oppfatninger som skiller dem systematisk fra de som ikke har slike erfaringer. Datamaterialet for 2004 er tilstrekkelig stort til at dette kan undersøkes noe nærmere.

Tabell 3: Prosentandel i 2004 i ulike grupper som: (A) tror det er sannsynlig at noen vil bryte seg inn i boligen neste 12 måneder, (B) synes det er utrygt å gå alene i nærmiljøet etter at det har blitt mørkt, (C) foreslo fengsel for TV-tyven, og (D) har tillit til å få ønsket politibistand, innen enkelte grupper. Veide tall.

<i>Utsatt for boliginnbrudd eller forsøk på det:</i>	(A)	(B)	(C)	(D)	N=
- ikke utsatt	19,1	13,4	29,1	77,9	3678
- ja, i 2000-2002	33,2	23,6	32,2	68,4	158
- ja, én gang i 2003	34,9	22,2	36,6	67,7	63
- ja, i 2004 eller flere gr. i 2003	53,6	37,1	40,7	60,9	88

Tabell 3 viser hvordan folks oppfatninger av fire forhold (A til D) er betinget av hvor vidt deres husstand har vært utsatt for boliginnbrudd eller forsøk på det i tidsrommet 2000-2004. Kolonne (A) viser hvor mange som tror det er sannsynlig at noen vil bryte seg inn i boligen neste 12 måneder. 19 % blant de som ikke ble offer for boliginnbrudd eller forsøk, tror dette. For ofrene er prosentandelen høyere, og den øker når avstanden i tid til offererfaringen avtar, til 54 % blant de som ble offer i 2004 eller flere ganger i 2003. Kolonne (B) viser hvor stor prosentandel som synes det er utrygt å gå alene i nærmiljøet etter at det har blitt mørkt. 13 % av de som ikke har blitt offer synes det er utrygt, mot 37 % av de som ble offer i 2004 eller flere ganger i 2003. I kolonne (C) finner man hvor mange som foreslo fengsel for TV-tyven. Mens 29 % av ikke-ofrene foreslo fengselsstraff ble dette foreslått av 41 % av de med ferskest offererfaring. Av kolonne (D) framgår det hvor mange prosent som har tillit til at de vil få ønsket politibistand¹⁶ dersom de skulle bli utsatt for kriminalitet. Blant ikke-ofrene har 78 % tillit til dette, mot 61 % av de med ferskest offererfaring. Disse analysene bekrefter van Kesteren m.fl. (2000, s. 88-89) at offererfaring har en viss betydning, i alle fall en viss tid, for folks oppfatninger. Den fører til at ofrene mener at risikoen for innbrudd øker, at de blir mer utrygge i forhold til å gå ute i mørket i sitt nærmiljø, at de hyppigere foreslår fengsel for TV-tyven, og at de taper noe tillit til politiet.

Det er tre grunner til at så vidt klare og systematiske sammenhenger mellom offererfaring og forslag til straff ikke kommer fram når hele materialet analyseres slik det er vanlig å gjøre. For det første er antallet ofre svært lavt (se høyre marginal i tabell 3), og for det andre henger folks forslag til straff også sammen

med andre forhold, for eksempel kjønn og utdanning, som gir utslag for alle som inngår i undersøkelsen. Sammen med andre forhold som også har betydning, betyr offererfaring så lite for hvilken straff folk foreslår, at virkningen av offererfaring blir udokumenterbar.

Den tredje grunnen er at et forutsatt skille mellom ofre og ikke-ofre er uholdbart. Mine og andres analyser viser derfor neppe mer enn at det ikke er forskjell i forslag til straff mellom på den ene side de som har blitt *direkte* offer selv eller deres husstand har blitt det, og på den annen side de som på *indirekte* vis har blitt utsatt for varierende mengder av kriminalitet. Begge former for eksponering, også kriminalitet som formidles av mediene, fører til og inngår i samtaler mellom folk, bl. a. om straff. Den felles og kommunikativt baserte refleksjon som kan følge av at noen har blitt utsatt for, eller fått kjennskap til kriminalitet, finner sted i sosiale fellesskap med mange og noe ulike oppfatninger. Slike samtaler vil sannsynligvis bidra til at oppfatninger justeres og endres "i takt" enten man har vært offer eller ikke. Resultatet blir at det skapes et betydelig fellesskap i oppfatninger av hva som er rimelig straff, slik tabell 2 indikerte. Derfor lykkes vi ikke i å finne forskjeller i straffeoppfatning mellom direkte og indirekte ofre.

6. En konkluderende drøfting

Analysene foran viser at oppfatninger blant nordmenn om hva som er passende straff for mannen som stjal farge-TVen, er ganske homogene. Dette er nok et uttrykk for at norsk kultur er relativt homogen, også på det strafferettslige området, og at våre holdninger til straff i stor grad er preget av kulturbundne standarder, som er felles for mange. De virker trolig bestemmende for hvilke standpunkter og argumenter som blir funnet rimelige av mange i uformelle samtaler og diskusjoner, og for hvilken straff som har aksept innen et formalisert strafferettssystem. Ulike forhold kan likevel gjøre at det ikke nødvendigvis blir nøyaktig samme "straffenivå" innen strafferettssystemet som blant folk utenfor.

Samtidig er det klart at oppfatninger blant folk av hva som kan være rimelig straff, er endret siden 1989, parallelt til flere andre land. Men om og hvordan slike endringer er knyttet til endringer i kriminalitet, er svært vanskelig å fastslå ut fra de data som foreligger. Informasjon om kriminalitet er så omfattende, uansett hvor i landet man bor, at vi alle ganske hyppig får kjennskap til kriminelle handlinger som kan stimulere til samtaler og tanker som kan endre våre oppfatninger av straff. De endringer som kommer fram i denne undersøkelsen, er trolig skapt i kommunikativt samvær mellom folk, der synspunkter blir prøvd, forkastet, opprettholdt eller endret. Derfor finner vi bare mindre forskjeller i oppfatninger mellom ofre og ikke-ofre i omtrent samme alder, og mellom de som mener at de sannsynligvis vil oppleve innbrudd neste år, og de som ikke tror at dette er sannsynlig.

Den alderstilknyttede meningslikheten kan henge sammen med at diskusjoner av straff, i likhet med mye annet sosialt liv, domineres av samvær mellom jevngamle personer. Det er først og fremst de som gir oss "gyldig" tilbakemelding på hvor vidt vi er i pakt med tiden eller ikke, fordi det er de vi hyppigst er sammen med og orienterer våre oppfatninger i forhold til.

Tidsrommet etter 1989 da den første intervjurunden ble foretatt, er kjenne-tegnet av en del tilfeller av svært alvorlig kriminalitet som vi ikke har vært vant med å ha i Norge: Tungt bevæpnede ran av banker og av biler som transporterer penger, skuddveksling mellom gjenger i gatene i Oslo, og pistoldrap både inne og utenfor utesteder. Slike hendelser har selvsagt fått omfattende mediedekning og har satt preg på den offentlige kriminalpolitiske debatt. Like sikkert har denne typen kriminalitet preget hverdagslige samtaler og diskusjoner om kriminali-tet og straff, og slike diskusjoner gir oss også kommunikative erfaringer som gradvis kan endre våre standarder for hva som er rimelig straff. Både direkte og indirekte eksponering for kriminalitet gir oss viktig erfaringsmateriale som brukes i så vel offentlig debatt som i hverdagslige samtaler. Over tid vil dette prege svært manges oppfatninger, enten vi er deltakere eller bare tilhørere eller tilskuere til samtaler mellom andre i aviser eller i TV. I ettertid kan vi ikke vite hvilke erfaringer som over et tidsrom har hatt størst innvirkning på endringer som har funnet sted. Det er imidlertid rimelig sikkert at stadig flere i løpet av 1990-tallet har erfart at argumenter for mild straff har tapt noe sosial aksept og gyldighet i forhold til argumenter for litt strengere straff. Matningsdal (2004 s. 241) har etter min oppfatning utvilsomt rett når han skriver at den kriminalpo-litiske debatten i Norge:

"i mange år gjennomgående [har] vært dominert av et politisk ønske om strengere – til dels atskillig strengere – straffenivå, særlig for volds- og seksualforbrytelsene samt for omfattende og gjentatt vinningskriminalitet."

Denne debatten medførte også at straffelovkommisjonen¹⁷ betegnet tidsrommet 1980-2000 som en "lov og orden" periode med mange lovendringer som medførte økt bruk av straff, særlig overfor vold og seksualforbrytelser.

Dermed ser det ut til å være samsvar mellom på den ene side innholdet i den offentlige kriminalpolitisk debatt og de krav om strengere straff som også har vunnet fram i lovgivningsprosessen, og på den annen side endringene siden 1989 i folks holdninger til straff. Videre er det sammenfall mellom lovvedtaket i 2003 om skjerpet straff for gjengangere og spørsmålet om straff som ble brukt i undersøkelsen. Alle endringer går i samme, mer straffende retning, uten at vi kan vite hvordan endringsprosessene startet og har forløpt. Vi kan f. eks. ikke vite om politikernes vedtak om strengere straff har fulgt folkemeningene, eller

om vedtakene snarere har skapt meningene. I en undersøkelse av oppfatninger blant norske stortingsrepresentanter for alle partier og deres velgere fant Valen og Narud (2003 s.164) at velgerne til alle partier unntatt Fremskrittspartiet, var mer tilbøyelige til å være enige i at voldsforbrytere bør straffes langt hardere, enn partienes stortingsrepresentanter var. Sammenlignet med sprik mellom velgere og representanter i andre politiske stridstemaer som inngikk i undersøkelsen, konkluderer Valen og Narud likevel med at "det så å si [er] kongruens mellom velgere og representanter" (s.168) i synet på strengere straffer. Det vanlige er imidlertid at: "representantene [stort sett ligger] et hestehode foran befolkningen i synet på konkrete stridsspørsmål" (s. 169), i den betydning at de politiske lederne har en aktiv rolle i opinionsdanningen på mange områder, der det vanligvis er liten grad av kongruens mellom det syn representanter og velgere har. Dette ser *ikke* ut til å gjelde spørsmålet om strengere straffer for vold, skriver Valen og Narud, siden ønsket om strengere straffer er mer utbredt blant velgerne enn blant stortingsrepresentantene, med unntak for Fremskrittspartiet. Hvis dette er generelt riktig for det kriminalpolitiske området, vil stortingspolitikkerne, med unntak for nevnte parti, ha en *dempende* virkning i forhold til straffeskjerpinger som trolig ville vunnet støtte hos velgere også i andre norske partier enn Fremskrittspartiet.

Offentlig debatt om kriminalitet og straff gjennom 1990-tallet, dominert av ønsker om strengere straff og med ganske mange lovvedtak i samme retning, vil trolig virke som viktig tilkjennegivelse av hvilke argumenter som står sterkt, også når folk diskuterer straff uformelt. Slik vil offentlig debatt og uformelle samtaler gjensidig forsterke og bekrefte kulturelle standarder for straff. En tilsvarende utvikling de to siste tiårene med sammenfall og samspill mellom politiske vedtak om strengere straff og endringer i folks oppfatninger, kan trolig forklare (noe av) den parallelle utviklingen i flere land.

Et annet utviklingstrekk som nok gjelder flere samfunn enn det norske, er at medienes formidling av kriminalitet, formidler at mye og alvorlig kriminalitet særlig blir begått av "innvandrere" og asylsøkere. Dette er ikke et nytt fenomen i Norge, og i surveydata fra 1988 fant Hernes og Knudsen (1990) at 46 % av befolkningen var enig i påstanden at: "Det følger økende kriminalitet og voldsbruk med innvandrerne." Siden den gang er antall innbyggere i Norge som har innvandret fra land i den 3. verden, økt med 288 %, og antall innbyggere som har kommet fra Øst-Europa har i samme tidsrom økt med 474 %. Det er primært disse gruppene og asylsøkere som har blitt forbundet med mye og ulike typer kriminalitet i mediene. Særlig fra midten av 1990tallet da mediene tok opp barneran og at mange av de unge ranerne var "innvandrere", har det tidvis vært sterkt fokus på "innvandrere" og kriminalitet. Hvis dette har forsterket og sementert slike hold-

ninger som Hernes og Knudsen fant, kan noe av holdningsendringene til straff være uttrykk for skepsis og uvilje mot innvandrere, fordi de blir antatt å begå mye og alvorlig kriminalitet i Norge.

Det finnes ikke data i ICVS-undersøkelsene som gjør det mulig å undersøke om denne gjetningen har noe for seg. Men hvis den har det, burde endringen i straffeoppfatning være minst i de deler av befolkningen som er mest positive til innvandrere, og størst i befolkningsgrupper som er mest negative. Av Blom (2004) som bygger på surveydata innsamlet et par måneder før ICVS-data, framgår det at folk med høy utdanning og personlige kontakter med innvandrere er mest positive, og at befolkningen i Oslo-Akershus gjennomgående er mer positive enn landsgjennomsnittet. Hvis folks holdninger til innvandrere innvirker på deres forslag til straff, kan Oslofolks positive holdninger til innvandrere bidra til å forklare at andelen som foreslo fengsel i 2004, er noe lavere i Oslo enn i andre deler av landet. Hvilken landsdel som er mest skeptiske til innvandrere varierer noe med hvilket spørsmål som blir stilt, skriver Blom. Folk i Hedmark og Oppland, som inngår i den regionen jeg har kalt "Resten av Østlandet", er ofte de mest skeptiske. Folk i Agder/Rogaland og Trøndelag kommer på et spørsmål ut som de minst entusiastiske for innvandrere. Trøndelag inngår i min region "Trøndelag og Nord-Norge", og Agder/Rogaland i min "Sør- og Vestlandet". Det kan være et tilfeldig sammentreff at innvandrerskepsisen var høy i 2004 blant folk i de to regionene der endringene i folks oppfatning av straff ser ut til å ha vært sterkest siden 1989. Sammenfallet kan imidlertid også være (en del av) forklaringen på den betydelige endringen i holdninger til straff som har funnet i de to landsdelene.

Den tydeligste endringen fra 1989 til 2004 er at de yngste, 16-24 år, i 2004 var strengest i sine forslag til straff av innbruddstyven, som var på deres egen alder, og forslagene var klart strengere enn i 1989. I denne aldersgruppen kan innvanderdimensjonen neppe være en viktig forklaring på endringen, fordi holdningene til innvandrerne er klart mer positive i denne aldersgruppen enn i andre aldersgrupper, fremgår det av Blom (2004). I stedet kan det hende at en tydelig tendens til polarisering blant unge som er funnet i flere undersøkelser i Danmark, også gjør seg gjeldende i Norge. I undersøkelsene trer det fram et skille mellom på den ene side en økende andel unge som meget sjelden begår kriminalitet og på den annen side en meget liten, men økende gruppe unge som begår svært mye kriminalitet. De to gruppene ser ut til å ekskludere hverandre gjensidig og i tiltakende grad, jfr. Balvig (1999). For de som er på vinnnersiden blant de unge, de ikke-kriminelle, er det risikabelt å begå kriminalitet fordi det kan spolere sin egen fremtid. Og i tillegg til at de ser kriminalitet som *dumt* for sin egen del, forbinder de ikke-kriminelle unge kriminalitet med atferd som begås av *de dumme* fordi de har skolemessig

erfaring for at det hyppig er sammenfall mellom skoleproblemer og kriminell atferd. Vi vet ikke om en tilsvarende polarisering gjør seg gjeldende i Norge. Men hvis dette er tilfelle, kan den nokså markante endringen i holdninger til straff blant de yngste være utslag av en slik polarisering. Forslag om strengere straff kan være uttrykk for økende tendens blant yngre til å ekskludere og ta avstand fra de som har vært tapere i skolesammenheng og fremstår som "dumme" nok til å begå kriminalitet. Dersom endringene i retning av større aksept for fengselsstraff også blant de yngre varer ved, og får politisk gjennomslag, vil det etter hvert bli langt flere fanger i norske fengsler. Det blir imidlertid neppe mindre kriminalitet om så skulle skje, men vi vet heller ikke om det er dette folk vil oppnå når de nå foreslår strengere straff enn før.

Referanser:

- Balvig, F. (1999): *RisikoUngdom. Ungdomsundersøkelse 1999*. København: Københavns universitet og Det Krimianlpræventive råd.
- Balvig F. (2001): "Indbrud = ind og sidde?" S. 1-10 i: Greve, V., B. Grothe Nielsen og A. Snare (red.): *Nytter det? Mosaik om kriminalforsorg og kriminalpolitik*. Jurist- og Økonomforbundets Forlag: København.
- Besserer, S. (2002): "Attitudes toward Sentencing in Nine Industrialized Countries." S. 391-409 i: Nieuwebeerta, P. (red.) *Crime Victimization in Comparative Perspective. Results from the International Crime Victims Survey, 1989-2000*. Boom Juridische uitgeveers, Den Haag 2002.
- Blom, S. (2004): *Holdning til innvandrere og innvandring*. Statistisk sentralbyrå: Seksjon for demografi og levekårsforskning, Notat 2004/75, Oslo.
- Doble J. (2002): "Attitudes to Punishment in the US – Punitive and Liberal Opinions." S. 148-162 i: Roberts, J. V. og M. Hough (red.): *Changing Attitudes to Punishment. Public opinion, crime and justice*. Willan publishing: Cullompton.
- Hernes, G. & K. Knudsen (1990): *Svart på Hvitt. Norske reaksjoner på flyktninger, asylsøkere og innvandrere*. Fafo-rapport 109, Oslo.
- Kuhn, A. (1993): "Attitudes towards Punishment". S. 271-288 i: Alvazzi del Frate, A., U. Zveke og J.J.M. van Dijk: *Understanding Crime. Experiences of Crime and Crime Control*. Rome: UNICRI, Publication No 49.
- Lamon, Ph. (2002): "Crime Trends in Thirteen Industrialized Countries." S. 29-52 i: Nieuwebeerta, P. (ed.) *Crime Victimization in Comparative Perspective. Results from the International Crime Victims Survey, 1989-2000*. Boom Juridische uitgeveers, Den Haag 2002.
- Mathiesen, Th. (1965): *Tiltak mot ungdomskriminalitet: En opinionsundersøkelse*. Universitetsforlaget, Oslo 1965.

- Matningsdal, M. (2004): "Utviklingen av strafferettslige reaksjoner i Norge". *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap*, nr. 2-3, s. 243-254.
- Mayhew, P. & J. van Kesteren (2002): "Cross-national attitudes to punishment". S. 63-92 i: Roberts J. V. og M. Hough (red.): *Changing Attitudes to Punishment. Public opinion, crime and justice*. Willan Publishing: Cullompton.
- NOU 2002: 4 Ny straffelov, Straffelovkommisjonens delutredning VII. Oslo: Statens forvaltningstjeneste 2002.
- Statistisk sentralbyrå: "Levekårsundersøkelsen 2004. Utsatthet og uro for lovbrudd
- Tonry, M. (2005): "Why are Europe's Crime Rates Falling?" *Newsletter of the European Society of Criminology (ESC)*, vol. 4(2), s. 1 og 8-11.
- Valen, H. & H. M. Narud (2003): "Det betingede partimandat." *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, vol 19(2), s. 145-173.
- Van Dijk, J. J. M. & P. Mayhew (1992): *Criminal Victimization in the Industrialized World*. Den Haag: Directorate for Crime Prevention, Ministry of Justice.
- Van Kesteren, J., P. Mayhew & P. Nieuwebeerta (2000): *Criminal Victimization in Seventeen Industrialised Countries: Key-findings from the 2000 international Crime Victims Survey*. The Hague, Ministry of Justice, WODC. Onderzoek en beleid, nr. 187.

Noter:

- 1 www.unicri.it/wwd/analysis/icvs/index.php.
- 2 Eksempler på ikke-relevante oppringer som inngikk i bruttoutvalget i 1989: telefonsvarer besvarer oppringingen, telefonen eies av annet enn en husholdning, konstant opptattsignal/ ikke svar.
- 3 Svarprosenten finnes hos van Kesteren m. fl. (2000 tabell 1 s. 116).
- 4 Se Vedleggstabeller, tabell 1. De som ønsker vedleggstabeller, kan sende en E-post til forfatteren.
- 5 De er lastet ned fra Statistisk sentralbyrås nettsted: <http://statbank.ssb.no/statistikkbanken/>
- 6 De 32-delte vektene er basert på 4 landsdeler, 4 aldersgrupper og kjønn. Vektene for materialene fra 1989 og 2004 er beregnet på nøyaktig samme måte. Hovedgrunnen til at jeg ikke har benyttet vektene som fulgte med datafilene, er at regioninndelingen som lå til grunn for vektberegningen som fantes i de to materialene, ikke var den samme i 1989 som i 2004, og at måten vektene var beregnet på i 1989-materialet var så dårlig dokumentert av UNICRI, at jeg ikke kunne anvende samme beregningsmåte for 2004. Forskjeller i vektningen av 1989-materialet fører til mindre avvik mellom enkelte prosenter i dette arbeidet og de som finnes i tabeller hos van Dijk og Mayhew (1992).
- 7 Se Doble J. (2002 s. 150ff) for nærmere dokumentasjon fra amerikansk forskning for at mengde og art av informasjon som folk får før de blir bedt om å foreslå en straff, påvirker forslaget til straff som blir gitt.
- 8 For mer detaljert dokumentasjon om hvilke land dette gjelder, se Mayhew og van Kesteren (2002) s. 74-76.

- ⁹ Se data i Vedleggstabeller, tabell 2 og 3.
- ¹⁰ Se data i Vedleggstabeller, tabell 2.
- ¹¹ Se data i Vedleggstabeller, tabell 4.
- ¹² For referanser, se Besserer (2002 s. 392-393).
- ¹³ Kategorien "fengsel, straff" er en samlekategori hos Mathiesen (1965) for de som svarte "fengsel" eller bare det uspesifikke "straff". "Straff" ble særlig svart av personer med lav sosial status.
- ¹⁴ Derimot fant Mathiesen en klar positiv sammenheng mellom sosial posisjon og enighet i at ungdomsforbrytere ble for lite strengt behandlet.
- ¹⁵ Denne delen er tatt ut av artikkelen fordi den ble for lang for tidsskriftet.
- ¹⁶ Disse data bygger på et spørsmål som bare ble stilt i den norske undersøkelsen i 2004.
- ¹⁷ NOU 2002: 4, se pkt 3.4 s. 61-70.

Adresse:

Institutt for kriminologi og rettssosiologi

Pb. 6706 St. Olavs plass

N-0130 Oslo

E-post: l.p.olaussen@jus.uio.no